

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

УДК 371.26:37.014

<https://doi.org/10.28925/2312-5829/2025.2.5>

Людмила ХОРУЖА,

завідувач кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Факультету педагогічної освіти
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
доктор педагогічних наук, професор,
вул. Левка Лук'яненка, 13-Б,
м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-4405-4847>
l.khoruzha@kubg.edu.ua

Володимир БОЖИНСЬКИЙ,

аспірант кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Факультету педагогічної освіти
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
вул. Левка Лук'яненка, 13-Б,
м. Київ, Україна

volodymyr.bozhynskyi@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-0661-5451>

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

У статті розглянуто історичний контекст державного регулювання сфери загальної середньої освіти в Україні на основі змін у нормативно-правовому регулюванні. Державне регулювання як частина загальнодержавної політики безпосередньо впливає на розвиток системи загальної середньої освіти. Перманентне реформування цієї системи, що здійснюється з кінця ХХ століття, передусім обумовлене систематичними змінами у державній політиці. Поєднання системності та радикальності у таких змінах, їх спрямованість на побудову демократичної та плюралістичної системи найширше відображення та чітко прослідковується у трансформаційних процесах, підходах та змісті її нормативно-правового регулювання.

У рамках дослідження розкрито та співвіднесено сутність понять «сфера загальної середньої освіти» і «система загальної середньої освіти», «державне регулювання» і «нормативно-правове регулювання», а також розглянуто дослідження українських учених, які вивчали питання реформування системи загальної середньої освіти в історико-педагогічному контексті та проблематику державного регулювання цієї сфери суспільного життя. Визначено періоди нормативно-правового регулювання розвитку середньої освіти у незалежній Україні (перехідний та адаптаційний) та наведено приклади різних документів, концепцій щодо державного регулювання реалізації цього процесу. Охарактеризовано тенденції державного регулювання сфери загальної середньої освіти, базуючись на змісті зазначених актів законодавства та підходів, що використовувалися для їх розроблення (еволюційний перехід від радянської парадигми до формування плюралістичної моделі, побудованої на демократичних принципах (посилення місця і ролі органів місцевого самоврядування внаслідок децентралізаційних процесів та пов'язана з цим потреба у регулюванні на рівні законів України; збільшення кількості актів законодавства та концептуальних документів (концепцій), посилення їх нестатичності (змінності) залежно від політичних рішень; поступова стабілізація демократичних підходів органів державної влади до державного регулювання сфери загальної середньої освіти; посилення залученості представників громадянського суспільства до розроблення актів законодавства та концептуальних документів (концепцій), а також впливу громадської думки на фінальний результат діяльності органів влади).

Ключові слова: сфера та система загальної середньої освіти, державне та нормативно-правове регулювання, тенденції, історичний контекст, періодизація.

Сфера загальної середньої освіти в Україні зазнає систематичних змін, а її система перебуває в стані перманентного реформування з кінця ХХ століття. Перед цією сферою суспільного життя постало завдання не лише зберегти та розвинути національні традиції, але й адаптуватися до вимог глобалізованого світу, де освітні системи інших країн є важливим орієнтиром для органів влади незалежної України. Трансформаційні процеси в українській державній політиці характеризуються змінами у підходах до державного регулювання, що безпосередньо впливає на всі складники системи загальної середньої освіти. За останні десятиліття зміни в підходах до державного регулювання сфери загальної середньої освіти стали системними, доволі радикальними та спрямованими на побудову плюралістичної системи. При цьому такі зміни характеризуються хвилеподібними коливаннями протилежностей — централізованої радянської парадигми та плюралістичної моделі, що базується на демократичних принципах, загальнодержавних децентралізаційних процесах, посиленні автономії закладів освіти, формуванні змісту та системи забезпечення якості загальної середньої освіти з урахуванням найкращого міжнародного досвіду. Стабільність всіх складників системи загальної середньої освіти постійно проходить перевірку міцності внутрішньою та зовнішньою політичною нестабільністю, а також виникненням непередбачуваних обставин, таких як пандемія та карантинні обмеження, російська військова агресія, що з різною інтенсивністю триває з 2014 року. Одним із ключових завдань державного регулювання на будь-якому історичному етапі його розвитку було і залишається забезпечення рівного доступу до якісної загальної середньої освіти для всіх верств населення. Вивчення історичних контекстів державного регулювання загальної середньої освіти дозволяє визначити тенденції державного регулювання сфери загальної середньої освіти, спрогнозувати реалістичні сценарії змін, що впливають на її розвиток.

Метою статті є визначення тенденцій державного регулювання сфери загальної середньої освіти та історичних періодів його розвитку, аналіз нормативно-правових актів, що протягом певного історичного періоду здійснювали чи продовжують здійснювати визначальний вплив на цей процес.

У рамках зазначеної мети поставлено низку **завдань**: розкрити та співвіднести сутність понять «сфера загальної середньої освіти» і «система загальної середньої освіти», «державне регулювання» і «нормативно-правове регулювання»; розглянути роботи українських дослідників, які вивчали питання розвитку загальної середньої освіти та її реформування в історико-педагогічному контексті; охарактеризувати та визначити

основні періоди та тенденції державного регулювання цих процесів в умовах незалежної України.

Методологія. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань застосовано наукові методи, а саме: теоретичні — аналіз, синтез, логічне узагальнення, термінологічний метод — для уточнення термінологічно-категоріального апарату дослідження, сутності понять, категорій, термінів та інструментарію державного регулювання сфери загальної середньої освіти та нормативно-правового регулювання її системи; конструктивний метод, логіко-історичний аналіз та метод групувань — задля дослідження та виокремлення історичних етапів становлення нормативно-правового регулювання системи загальної середньої освіти; історико-генетичний — для дослідження складників реформування сфери загальної середньої освіти, виявлення їх впливу на нормативно-правове регулювання системи загальної середньої освіти; історико-компаративістський — для порівняльного аналізу ключових для нормативно-правового регулювання системи загальної середньої освіти нормативно-правових актів в історичному контексті.

Результати дослідження. Проблематика розвитку загальної середньої освіти розглядається широким колом українських дослідників, а саме В. Андрущенком, В. Кременем, Л. Ващенко, О. Локшиною, В. Луговим, О. Ляшенком, С. Ніколаєнком, А. Троцько, А. Сбруєвою та іншими. Реформування загальної середньої освіти, її змісту в історико-педагогічному контексті досліджували Л. Березівська, Л. Ваховський, Н. Гупан, Г. Іванюк, В. Федяєва, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Огнев'юк, Л. Паращенко, Г. Ключок тощо. Окремим аспектам проблеми державного регулювання освіти присвячені праці Т. Майбороди, Т. Затонацької, Л. Ільч, І. Каленюк, С. Крисюка, І. Климчука.

Проте в працях згаданих вище та інших науковців відсутня цілісна картина сучасного стану нормативно-правового регулювання системи загальної середньої освіти незалежної України та шлях його розвитку в історичному контексті. До того ж визначення і співвідношення понять «сфера загальної середньої освіти» і «система загальної середньої освіти», а також понять «державне регулювання» і «нормативно-правове регулювання» в сув'язі зі сферою чи системою загальної середньої освіти також не найшло свого відображення у дослідженнях науковців.

Передусім необхідно здійснити трактування категорії «сфера загальної середньої освіти», що наразі не має однозначного визначення. Варто зазначити, що на основі аналізу таких термінів, як «повна загальна середня освіта» і «результати навчання», визначених законами України «Про освіту» (2017) [1] та «Про повну загальну середню освіту» (2020) [2], можна прийти до висновку,

що сфера загальної середньої освіти охоплює всі суспільні відносини, які виникають між людьми з приводу освіти як результату навчання (сукупності знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей людини, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити й виміряти) та у процесі здобуття такого результату (навчання, виховання та розвитку) на певному рівні, визначеного відповідними державними стандартами початкової, базової середньої та профільної середньої освіти.

Водночас поняття «система загальної середньої освіти» має актуальне визначення її складу, що наведене у частині першій статті 3 Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) [2], тому цілком логічно охарактеризувати його як «сукупність змісту повної загальної середньої освіти на кожному її рівні, мережі закладів освіти, учасників освітнього процесу, кадрового, фінансового, науково-методичного, ресурсного та нормативно-правового забезпечення освітньої та управлінської діяльності у сфері загальної середньої освіти».

Також є певні відмінності між категоріями «державне регулювання» і «нормативно-правове регулювання». Припускається, що перше поняття є ширшим і охоплює спектр інструментів, спрямованих на управління сферами суспільного життя, а нормативно-правове регулювання є конкретним елементом державного регулювання, що полягає у встановленні та застосуванні правил через нормативно-правові акти. Державне регулювання використовує різноманітні інструменти: фінансові, управлінські, інформаційні заходи, формування концепцій, надання рекомендацій, здійснення заохочення до добровільних дій чи заходи примусу тощо. Нормативно-правове регулювання базується виключно на законодавчих актах, що встановлюють обов'язкові для виконання правила. Державне регулювання часто має довгостроковий фокус, спрямований на розв'язання структурних проблем, таких як нерівний доступ до якісної повної загальної середньої освіти, подолання освітніх втрат і розривів тощо. Нормативно-правове регулювання, як правило, має більш короткострокову перспективу й спрямоване на вирішення питань, пов'язаних з дотриманням законодавства. Але обидві ці категорії спрямовані на створення умов для стабільного функціонування суспільних відносин та мають реалізовуватися органами влади в інтересах суспільства.

Уточнення сутності зазначених вище наукових категорій дозволяє окреслити історичні аспекти розвитку вітчизняної загальної середньої освіти для подальшого аналізу державного регулювання цього процесу в різні його періоди. Академік НАПН України Л. Березівська у своїх наукових працях, присвячених реформуванню загальної середньої освіти в Україні у XX — на початку

XXI ст. та історіографії цієї проблематики [3–9], прийшла до обґрунтованого висновку, що українські науковці досліджують причини, перебіг, основні нормативно-правові документи, витоки та загальні тенденції реформування загальної середньої освіти в незалежній Україні, але в українській історіографії відсутні праці (статті, монографії, дисертації), які б системно аналізували національну освітню законотворчість як складову реформи загальної середньої освіти в незалежній Україні. Серед досліджень, проведених неукраїнськими науковцями, нею виявлено лише незначну кількість праць, присвячених історії реформування шкільної освіти в Україні. При цьому Л. Березівська пропонує виокремити 3 періоди розвитку освітнього законодавства в Україні у період з 1991 по 2017 рік:

1) 1991–2002 рр. — період національної самоідентифікації у сфері середньої освіти;

2) 2002–2013 рр. — період формування державної політики щодо середньої освіти в нових методологічних, соціальних та економічних умовах;

3) 2013–2017 рр. — період комплексної модернізації системи середньої освіти.

Зазначене підтверджується матеріалами Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, підготовлені Національною академією педагогічних наук України до 30-річчя незалежності України [10]. Пропонується здійснити історичну періодизацію на основі змін у державному регулюванні сфери загальної середньої освіти. При цьому нормативно-правове регулювання, а саме ключові акти законодавства, концептуальні документи у сфері загальної середньої освіти (невіддільна та об'єктивна складова державного регулювання), розглядаються як найбільш релевантне джерело, що дає найкраще уявлення про її розвиток.

У зв'язку з наведеним пропонується окреслити таку періодизацію нормативно-правового регулювання розвитку середньої освіти у незалежній Україні:

1) I період (перехідний) — з червня 1991 по листопад 2013 року, що характеризується тенденцією переходу від радянської парадигми державного регулювання сфери загальної середньої освіти до формування плюралістичної моделі, побудованої на демократичних принципах, а також формуванням «основного масиву» законів і підзаконних актів на тлі перманентного хвилеподібного коливання (посилення або послаблення) тенденції впровадження демократичних підходів до нормативно-правового регулювання системи загальної середньої освіти в умовах політичної нестабільності;

2) II період (адаптаційний), що триває з листопада 2013 року та має завершитися вступом України до Європейського Союзу (ЄС), наразі характеризується постійним процесом адаптації законо-

давства України до законодавства ЄС, тенденцією стабілізації демократичних підходів інститутів державної влади у питанні нормативно-правового регулювання системи загальної середньої освіти на тлі Революції гідності, європейського вибору народу України та підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Ця стабільність супроводжується постійними випробуваннями, зокрема:

- поетапним впровадженням комплексної реформи загальної середньої освіти «Нова українська школа», що супроводжується систематичним поступовим переглядом, оновленням та визнанням такими, що втратили чинність, актів сформованого упродовж I періоду та вже звичного законодавства;

- активними загальнодержавними децентралізованими процесами та відповідним посиленням місця й ролі органів місцевого самоврядування у регулюванні локальних питань;

- потужними деструктивними зовнішніми обставинами (анексія Автономної Республіки Крим та захоплення частин Донецької та Луганської областей (2014), пандемія та відповідні карантинні обмеження (2020–2022), широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році).

Декларація про державний суверенітет України (1990) та проголошення її незалежності 24 серпня 1991 року є очевидними каталізаторами для формування нових механізмів державного регулювання і відповідно нових нормативно-правових актів як у сфері освіти в цілому, так і у сфері загальної середньої освіти зокрема.

Основними законодавчими актами, що визначають початок та перебіг I (перехідного) періоду для системи загальної середньої освіти є Закон України «Про освіту» (1991) [11] та його нова редакція [12], що була прийнята у 1996 році у зв'язку з прийняттям Конституції України, а також Закон України «Про загальну середню освіту» (1999) [13]. Ці закони визначили головні засади державного регулювання сфери загальної середньої освіти та відповідного нормативно-правового регулювання її системи.

Історіографічний аналіз нормативно-правових актів, що урегульовують суспільні відносини у сфері загальної середньої освіти безпосередньо впливаючи на всі елементи її системи, дозволяє стверджувати, що саме впродовж I (перехідного) періоду після прийняття Закону України «Про загальну середню освіту» (1999) та в рамках його імплементації було сформовано «основний масив» підзаконних актів.

Ця стаття не має на меті перерахувати та проаналізувати всі підзаконні акти цього періоду, але окремі з них варто згадати з огляду на їх значущість для розвитку системи загальної середньої освіти.

Наприклад Інструкція з обліку дітей і підлітків шкільного віку, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 12.04.2000 № 646 [14], залишалася незмінною упродовж всього і (перехідного) періоду та фактично єдиним документом, що урегульовував питання повернення до навчання дітей, неохоплених освітою, умови повідомлення батьками причин невідвідування навчальних занять, а окремі її норми перейшли у спадок акту уряду [15], що замінив вказану вище Інструкцію у 2017 році.

Перелік посад педагогічних і науково-педагогічних працівників, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 № 963 [16], є чинним і на сьогодні та продовжує бути головним актом, що власне дає відповідь на питання, які посади в закладах освіти є педагогічними, а які ні. Цей Перелік упродовж 2020–2024 років було змінено 19 разів, а у лютому 2025 року було викладено в новій редакції. Вочевидь «критична маса» нових посад та осучаснених найменувань вже існуючих посад змусила розробників створити новий Перелік, а не постійно виправляти й доповнювати існуючий.

Варто згадати Положення про навчально-виховний комплекс «дошкільний навчальний заклад — загальноосвітній навчальний заклад», «загальноосвітній навчальний заклад — дошкільний навчальний заклад», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 № 306 [17], що залишається чинним попри те, що ні правових підстав для його затвердження урядом, ні такого типу закладу вже не існує, а практично вся термінологія, що використовується в цьому Положенні, була змінена та втратила актуальність. Але вочевидь практика існування таких закладів продовжується, оскільки їх засновники не поспішають з приведенням установчих документів (статутів) у відповідність із законодавством, бо мають на те адаптаційний період.

Інший приклад — Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 № 778 [18], яке було основним підзаконним актом, що повноцінно урегульовував основні аспекти діяльності загальноосвітніх навчальних закладів (на сьогодні — заклади загальної середньої освіти) упродовж I періоду. Вказане Положення було змінено упродовж всього часу дії лише редакційно та втратило чинність у 2018 році. При цьому аналогічного по суті положення на його заміну прийнято так і не було. На таку роль певною мірою зараз претендує Положення про ліцей (2021) [19], але тільки частково, оскільки вказане Положення не урегульовує питання початкових шкіл та гімназій.

Так само Положення про освітній округ, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 № 777 [20], що поступово

трансформувалося під впливом часткових змін, а згодом було повністю замінено Положенням про опорний заклад освіти, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 р. № 532 [21]. Таким чином, поняття «освітній округ» остаточно зникло з системи загальної середньої освіти, а поняття «опорний заклад», «філія» продовжили в ній укорінюватися.

Цей перелік можна продовжувати, вказуючи всі нові різноманітні акти Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України, що тією чи іншою мірою урегульовували та здійснювали вагомий вплив на систему загальної середньої освіти. Мова йде про зміст загальної середньої освіти, форми її здобуття, трудові відносини та оплату праці працівників, організацію освітнього процесу, оцінювання учнів, видачу їм документів про загальну середню освіту, систему контролю за діяльністю закладів тощо. Але вже на підставі наведеного можна прийти до певних висновків про тенденцію збільшення кількості підзаконних нормативно-правових актів та відповідну зарегульованість з боку держави системи загальної середньої освіти; посилення тенденції втрати раніше притаманної сталості рішень органів влади у вигляді нормативно-правових актів, що стали відчутно змінними та залежними від політичного курсу.

Поступова активізація інститутів громадянського суспільства, як правило громадських організацій, у питаннях творення нормативно-правових актів, їх реальна залученість, а також посилення впливу громадської думки на фінальний результат діяльності органу влади є ознакою процесу демократизації процесів державного регулювання. Відповідна тенденція не оминула й сферу загальної середньої освіти, а її початок і поступове посилення найшло своє відображення у продукуванні різноманітних концептуальних документів, що не містять загальнообов'язкових норм, але важливі для розуміння тенденцій у загальних підходах до державного регулювання.

До розроблення таких документів були залучені вчені Національної академії педагогічних наук України та педагогічна спільнота, зокрема у доступному на той час форматі Всеукраїнських з'їздів працівників освіти (I — у 1992 р., II — у 2001 р., а також III — у 2011 р. [22]). Серед них варто виокремити Державну національну програму «Освіта» (Україна XXI століття), затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 року [23], а також Постанову Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» (2000) [24]. Також було розроблено низку концептуальних документів Міністерства освіти України (Концепція середньої загальноосвітньої школи України (1991) [25], Кон-

цепція державного стандарту середньої освіти (1996) [26], Концепція середньої освіти (12-річна школа) (2001) [27]. Цю тенденцію посилили Національна доктрина розвитку освіти (2002) [28], Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки (2006) [29], Концепція Державної цільової соціальної програми «Школа майбутнього» на 2007–2010 роки (2007) [30], а також Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013) [31].

Варто наголосити, що з 2010 року відповідно до рішення Уряду забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики стало невіддільним елементом розробки нормативно-правових актів. Результати проведення консультацій з громадськістю враховуються органом виконавчої влади під час прийняття остаточного рішення або в подальшій його роботі [32].

У цьому дослідженні припускається, що саме революційні події в Україні (21 листопада 2013 року — 22 лютого 2014 року) є точкою відліку для початку II (адаптаційного) періоду розвитку нормативно-правового регулювання системи загальної середньої освіти.

Після Революції гідності яскравою демонстрацією демократизації підходів до державного регулювання є Наказ Міністерства освіти і науки України від 27.05.2014 № 648 «Щодо припинення практики створення та вимагання від дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів документації та звітності, не передбаченої законодавством України» [33]. Назва цього наказу говорить сама за себе — педагогічну спільноту питання продукування значних обсягів ділової документації турбувало й продовжує турбувати, тому прийняття такого наказу мало б сприяти дерегуляційним процесам в системі загальної середньої освіти.

Окупація окремих територій України у 2014 році внесла свої корективи в пріоритети органів влади України та продемонструвала недостатню адаптивність законодавства до нових викликів у сфері загальної середньої освіти. Так, чинний Порядок замовлення документів про базову середню освіту та повну загальну середню освіту, видачі та обліку їх карток, затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 10.12.2003 № 811, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 16 лютого 2004 р. за № 201/8800 (зі змінами) [34], зокрема через сформовану ним складну систему відносин, не міг забезпечити нагальну потребу в організації видачі документів про загальну середню освіту особам, які здобули загальну середню освіту на тимчасово окупованій території України як у 2014 році, так і в подальші роки окупації. Тому Міністерством освіти і науки України було прийнято окремий Порядок обліку та видачі документів про загальну середню освіту державного зразка особам, які здобу-

ли загальну середню освіту у навчальних закладах на тимчасово окупованій території України у 2014 році (Наказ від 12.05.2014 № 570, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 26.05.2014 за № 541/25318 [35]), та Порядок замовлення, обліку і видачі дублікатів та виправлених документів про загальну середню освіту державного зразка особам, які здобули загальну середню освіту в навчальних закладах на тимчасово окупованій території України та в навчальних закладах окремих населених пунктів Донецької та Луганської областей (Наказ від 08.08.2014 № 917, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 26.08.2014 за № 1024/25801[36]).

У 2015–2016 роках боротьба Міністерства освіти і науки України із зарегульованістю системи загальної середньої освіти продовжувалася, і наступне значуще рішення стосувалося існуючої системи державного нагляду (контролю). А саме було затверджено новий Порядок державної атестації дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів (Наказ від 30.01.2015 № 67, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14 лютого 2015 р. за № 173/26618 [37]). З позитивних моментів нового Порядку державної атестації, що свідчать про прагнення до залучення громадськості, забезпечення відкритості та прозорості, адміністративного спрощення та запобігання корупційним ризикам у державному регулюванні, варто відзначити те, що основним змістом нової атестаційної експертизи стали відкрита публічна презентація діяльності закладу його керівником та звіт управління освітою щодо створення ним умов для забезпечення функціонування закладу. При цьому склад атестаційної комісії на третину мав складатися з представників громадських організацій, а тривалість атестаційної експертизи не могла тривати більше ніж 15 робочих днів, з них безпосередньо у закладі — не більше ніж 5 робочих днів. Позитивним моментами було й те, що атестація не передбачала підготовки жодних документів з боку закладу, зокрема так званого «самоаналізу освітньої діяльності», зникли поняття «атестований з відзнакою» та «атестований умовно», що їх передбачав попередній Порядок державної атестації (2001) [38], — заклад міг бути лише атестований чи неатестований, а результати атестації не впливали на його можливість випускників отримати документи про загальну середню освіту. Навколо нового Порядку державної атестації розгорнулася активна дискусія, його нові підходи отримали як позитивні, так і негативні відгуки від громадськості [39]. Але зрештою, в рамках імплементації Закону України «Про освіту» (2017), атестація закладів загальної середньої освіти як явище припинило своє існування, а відповідний Порядок її проведення втратив чинність у 2018 році [40]. Серед інших значущих підзаконних

актів, що урегульовували або продовжують регулювати систему загальної середньої освіти, варто виокремити Порядок переведення учнів (вихованців) загальноосвітнього навчального закладу до наступного класу (Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.07.2015 № 762, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30 липня 2015 р. за № 924/27369 [41]), що замінив собою Інструкцію про переведення та випуск учнів (вихованців) навчальних закладів системи загальної середньої освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України від 14 квітня 2008 року № 319, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 06 травня 2008 року за № 383/15074 [42]). Варто уточнити, що в рамках імплементації Закону України «Про освіту» цей Порядок було викладено у новій редакції відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 08 травня 2019 року № 621 [43]. Із важливих нововведень варто виокремити можливість непереведення учнів 1–8 класів на наступний рік навчання та залишення для повторного здобуття загальної середньої освіти у тому самому класі, але в будь-якому випадку не більше одного разу упродовж здобуття учнем початкової чи базової середньої освіти.

Окреме місце в системі загальної середньої освіти займає нормативне регулювання питання забезпечення здобувачів освіти та педагогічних працівників підручниками і посібниками, а також присвоєння грифів навчальній літературі та навчальним програмам. Зважаючи на тривалість, масштаби та комплексність проблем в цій царині, ці питання потребують окремого дослідження. Лише той факт, що упродовж 2014–2021 років Урядом було затверджено дві редакції Порядку забезпечення підручниками та посібниками здобувачів повної загальної середньої освіти і педагогічних працівників (на сьогодні є чинною Постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 41 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2020 р. № 957) [44], а Міністерством освіти і науки України було затверджено шість редакцій Положень про конкурсний відбір підручників та посібників (на сьогодні є чинною редакція, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 вересня 2021 року № 1001, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 11 листопада 2021 р. за № 1483/37105 [45]) та дві редакції Порядку надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам (на сьогодні є чинною редакція, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України 05 червня 2023 року № 675, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 17 липня 2023 р. за № 1203/40259 [46]) свідчить про постійні спроби органів влади подолати критичні недоліки, пов'язані з якістю підготовки підручників та посібників, системними інфраструктурними та фінансовими проблемами, а також корупційними ризиками.

17 серпня 2016 року Міністерство освіти і науки України оприлюднило для широкого обговорення такий документ, як «Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи», сформований групою авторів (Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Коберник І., Ковтунець В., Макаренко О., Малахова О., Нанаєва Т., Усатенко Г., Хобзей П., Шиян Р.). Зрештою ці концептуальні засади було схвалено рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 27 жовтня 2016 року [49]. На їх основі було сформовано згадану вище Концепцію НУШ, а також План заходів на 2017–2029 роки з її запровадження, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 903-р [50].

У II (адаптаційному) періоді поряд з Концепцією НУШ, яку цілком можна вважати своєрідною загальнодержавною програмою реформування системи загальної середньої освіти, було розроблено низку інших концептуальних документів, таких як Концепція розвитку освіти в Україні на період 2015–2025 років (2014) [51], Концепція початкової освіти (2016) [52], Концепція середньої загальноосвітньої школи України (2016) [53], Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) (2020) [54], Концептуальні засади реформування профільної середньої освіти (академічні ліцеї) (2024) [55]. Серед наведених вище концептуальних документів варто виокремити згадану вище Концепцію розвитку освіти в Україні на період 2015–2025 років (2014) [51], оскільки її проєкт було розроблено громадськими експертами поза межами державного сектору в рамках спільного проєкту Міжнародного фонду «Відродження» та Благодійного фонду «Інститут розвитку освіти». Особливістю цього документа є те, що її автори висвітлюють основні проблеми системи загальної середньої освіти та пропонують їх вирішення, зокрема шляхом збільшення питомої ваги витрат на загальну середню освіту до середньоєвропейських показників. Крім цього, Концепція пропонує здійснити децентралізацію управління через передачу повноважень органам місцевого самоврядування, здійснити перехід до 12-річної школи, профілізацію старшої школи, розробити нові навчальні програми, легалізувати сімейну форму здобуття загальної середньої освіти, запровадити прямі закупівлі школами підручників без конкурсів тощо.

Кожен із концептуальних документів, сформованих упродовж I (перехідного) та II (адаптаційного) періодів, є своєрідним поглядом представників органів влади та інститутів громадянського суспільства, науковців і педагогічної спільноти на проблеми сфери загальної середньої освіти та можливі шляхи для їх вирішення, що мають забезпечити її розвиток. Сукупність таких поглядів, їх безпосередній вплив на розвиток держав-

ного регулювання та трансформаційні процеси у сфері загальної середньої освіти можна віднести до одного з факторів, що визначає тенденції у державному регулюванні сфери загальної середньої освіти.

Важливим є факт, що у II (адаптаційному) періоді (аналогічно як і у I (перехідному) періоді) основними законодавчими актами для системи загальної середньої освіти стали Закон України «Про освіту» (2017) [1] та Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) [2].

Закон України «Про освіту» (2017) [2] було розроблено Міністерством освіти і науки України на виконання Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020» у 2015 році, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 р. № 213 [47], та на основі Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р. (Концепція НУШ) [48]. При цьому Прикінцеві та перехідні положення Закону України «Про освіту» (2017) [1] значною мірою вже змінили чинний на той момент Закон України «Про загальну середню освіту» (1999) [13] — з 48 статей цього закону 30 статей було змінено та викладено в новій редакції.

Через три роки Верховною Радою України було прийнято спеціальний законодавчий акт, що замінив Закон України «Про загальну середню освіту» (1999), — новий Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) [2]. Преамбула цього закону говорить сама за себе: «Цей Закон визначає правові, організаційні та економічні засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти», а сам закон значно більший за обсягом, ніж попередній (складається з 65 статей і Прикінцевих та перехідних положень). Варто наголосити, що його повноцінна імплементація шляхом прийняття нових та оновлення раніше прийнятих підзаконних нормативно-правових актів не завершена та продовжує тривати у II (адаптаційному) періоді. У період з 2020 по 2025 рік до Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) було внесено 17 змін різного ступеня значущості для системи загальної середньої освіти, що своєю чергою значною мірою ускладнює його імплементацію на підзаконному рівні, а також свідчить про певну нестабільність та незавершеність процесів формування політичних рішень у сфері державного регулювання сфери загальної середньої освіти.

Втім згадані вище закони докорінно змінили державне регулювання сфери загальної середньої освіти, визначивши його нові завдання:

— встановлення правових механізмів реалізації конституційного права громадян на рівний доступ до якісної загальної середньої освіти неза-

лежно від місця проживання особи та інших обставин чи ознак;

- забезпечення територіальної доступності та безоплатності повної загальної середньої освіти у державних та комунальних закладах;

- впровадження дванадцятирічної повної загальної середньої освіти, що базується на компетентнісному підході;

- формування системи загальної середньої освіти, доступної для кожної людини;

- визначення засад автономії закладів загальної середньої освіти;

- децентралізація системи управління освітою та розмежування повноважень між виконавчою владою та місцевим самоврядуванням;

- демонополізація системи професійного розвитку педагогічних працівників і керівників закладів;

- формування систем забезпечення якості загальної середньої освіти (шляхом стандартизації, ліцензування, інституційного аудиту тощо).

Тенденція продукування значної кількості різноманітних концептуальних документів, що розпочалася у I (перехідному) періоді, набрала нових обертів у II (адаптаційному) періоді. При цьому якщо на початку головну роль в розробленні відіграло Міністерство освіти і науки України та підпорядковані йому установи, то з часом наукова, педагогічна спільнота та громадські організації почали домінувати у цьому процесі.

Висновки. Отже, проаналізовано основоположні для сфери загальної середньої освіти акти законодавства та концептуальні документи, які її регламентують. Базуючись на змісті та підходах, що використовувалися для розроблення їх законодавства, визначено тенденції у державному регулюванні сфери загальної середньої освіти, здійснено його історичну періодизацію (перехідний період (1991–2013 рр.; адаптаційний (2013 — до вступу України у ЄС).

Зазначено, що державне регулювання є невід'ємною частиною загальнодержавної політики та складним комплексним процесом, в результаті якого органами влади формуються об'єктивні умови та загальнообов'язкові правила функціонування сфери загальної середньої освіти. Ця об'єктивна реальність має дзеркальне відображення в актах законодавства, прийнятих на різних владних рівнях, в різних формах та відповідно до різної юридичної сили — від Верховної Ради України до місцевої ради, від Президента України до голови місцевої ради. При цьому одночасне формування значної кількості концептуальних документів (концепцій) є своєрідною реакцією наукової та педагогічної спільноти, представників інститутів громадянського суспільства на ситуацію, що склалася у сфері загальної середньої освіти, та водночас спробою на неї вплинути, запропонувати бачення та шляхи її розвитку.

Аналіз динаміки прийняття органами влади власних рішень, а саме актів законодавства, їхнього змісту та підходів, що використовувалися у процесі формування, а також вивчення концептуальних документів (концепцій) як сформованої сукупності певних ідей, в сув'язі дозволяють об'єктивно відстежувати трансформаційні процеси в державному регулюванні сфери загальної середньої освіти. Проведений змістовний аналіз ключових актів законодавства та концептуальних документів (концепцій) дозволяє стверджувати, що переламним моментом для державного регулювання є подія Революції гідності — усвідомлений вибір народу України стати частиною європейської спільноти та відповідно включити систему загальної середньої освіти в європейський освітній простір. З цього моменту демократичні принципи почали міцно укорінюватися у процесах прийняття політичних та управлінських рішень, на цій же основі формувалися концепції у сфері загальної середньої освіти.

Наразі триває перманентний процес адаптації всіх елементів системи загальної середньої освіти до внутрішніх та зовнішніх соціально-економічних, політичних умов в Україні. Враховуючи специфіку системи загальної середньої освіти, якісні зміни в ній потребують доволі тривалого періоду, потужних стимулів, зрозумілих та прозорих механізмів. Одним з таких механізмів є державне регулювання, розуміння тенденцій якого дозволить з великою ймовірністю спрогнозувати перспективи трансформаційних процесів у сфері загальної середньої освіти.

Проведений аналіз дозволяє визначити такі головні тенденції державного регулювання сфери загальної середньої освіти:

- 1) еволюційний перехід від радянської парадигми до формування плюралістичної моделі, побудованої на демократичних принципах;

- 2) посилення місця і ролі органів місцевого самоврядування внаслідок децентралізаційних процесів та пов'язана з цим потреба в регулюванні на рівні законів України;

- 3) збільшення кількості актів законодавства та концептуальних документів (концепцій), посилення їх нестабільності (змінності) залежно від політичних рішень;

- 4) поступова стабілізація демократичних підходів органів державної влади до державного регулювання сфери загальної середньої освіти;

- 5) посилення залученості представників громадянського суспільства до розроблення актів законодавства та концептуальних документів (концепцій), а також впливу громадської думки на фінальний результат діяльності органів влади.

Однак визначені тенденції можуть змінюватись і доповнюватись, зважаючи на нестабільність зовнішньо- та внутрішньо-політичної ситу-

ації в Україні. У такій мало прогнозованій ситуації надважливим та надскладним завданням для органів влади стає збереження елементів демократії

у змісті своїх рішень та підходах до їх прийняття, що зрештою має дозволити Україні стати повноцінною частиною об'єднаної Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2017.
2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Відомості Верховної Ради України, 2020.
3. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в Україні у XX столітті крізь призму джерелознавства : наук.-допоміж. бібліогр. покажч. Вінниця : ТВОРИ, 2019. 251 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716674/>; <http://dnppb.gov.ua/ua/?ourpublications=20781> (дата звернення: 23.03.2025).
4. Березівська Л. Д. Реформування змісту загальної середньої освіти в незалежній Україні в напрямі національної самоідентифікації (1991–2002 роки): історико-джерелознавчий аспект. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 33. Т. 2. С. 9–15. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/33-2.1>
5. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні в умовах державотворення (початок 90-х років XX ст.). *Молодь і ринок*. 1991. № 6. С. 17–21.
6. Berezivska L. D. Periodization of the reform of general secondary education in the independent Ukraine (1991–2017). *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, Budapest, 2020, Vol. VIII(92), Issue 228, pp. 15–17. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-228VIII92-03>
7. Berezivska L. D. Secondary Education Reform in the Independent Ukraine: Concepts, programmes, doctrines and strategies. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, Budapest, 2019, Vol. VII(76), Issue 187, pp. 20–22. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-187VII76-04>
8. Berezivska L. D. Secondary education reform in the independent Ukraine: national lawmaking. — Ricerche di Pedagogia e Didattica. *Journal of Theories and Research in Education*, 2020, Vol. 15, № 1, с. 53–69. DOI: <https://doi.org/10.6092/issn.1970-2221/10501>.
9. Berezivska L. D., Zhizhko E. A. Las concepciones de la reforma de educación media general en Ucrania independiente (1991–2002) [Концепції реформи загальної медіаосвіти в незалежній Україні (1991–2002)]. — Revista Praxis investigativa REDIE, 21, с. 88–101. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717309/1/praxisinv21%20%281%29-88-101.pdf> (дата звернення: 23.03.2025).
10. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія. Нац. акад. пед. наук України ; редкол.: В. Г. Кремень [голова] та ін. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
11. Про освіту : Закон України від 23.05.1991. Відомості Верховної Ради України, 1991.
12. Про освіту : Закон України від 23.03.1996 (нова редакція). Відомості Верховної Ради України, 1996.
13. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1999. Відомості Верховної Ради України, 1999.
14. Про затвердження Інструкції з обліку дітей і підлітків шкільного віку : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2000 р. № 646. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/646-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
15. Про затвердження Порядку ведення обліку дітей дошкільного, шкільного віку, вихованців та учнів : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 684. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
16. Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
17. Про затвердження Положення про навчально-виховний комплекс «дошкільний навчальний заклад — загальноосвітній навчальний заклад», «загальноосвітній навчальний заклад — дошкільний навчальний заклад» : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2003 р. № 306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
18. Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 778. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
19. Про затвердження Положення про ліцей : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 р. № 1062. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
20. Про затвердження Положення про освітній округ : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 777 (втратила чинність на підставі Постанови № 532 від 19.06.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/777-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
21. Про затвердження Положення про опорний заклад освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 р. № 532. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532-2019-%D0%BF#n79> (дата звернення: 23.03.2025).

22. 28 жовтня — Всеукраїнський з'їзд працівників освіти / Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України. *Урядовий портал*. 2018. URL: https://web.archive.org/web/20180812213823/http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=244649613&cat_id=248439113 (дата звернення: 23.03.2025).

23. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/896-93-%D0%BF> (дата звернення: 23.03.2025).

24. Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 р. № 1717. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1717-2000-%D0%BF> (дата звернення: 23.03.2025).

25. Концепція середньої загальноосвітньої школи України [Концепт проекту]. Нац. академія педагогічних наук України. URL: <https://naps.gov.ua/uploads/files/sod/school-concept.docx> (дата звернення: 23.03.2025).

26. Концепція державного стандарту загальної середньої освіти України: дод. 1 до рішення колегії М-ва освіти України від 22.05.1996 р. № 8/3-6. Міністерство освіти і науки України. *Інформ. зб. М-ва освіти України*. 1996. № 17/18. С. 7–11.

27. Про Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа) : Постанова Колегії Міністерства освіти і науки України та Президії Академії педагогічних наук України від 22.11.2001 р. № 12/5-2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v_5-2290-01 (дата звернення: 23.03.2025).

28. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/347/2002> (дата звернення: 23.03.2025).

29. Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 р. № 396-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-2006-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

30. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Школа майбутнього» на 2007–2010 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 р. № 160-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2007-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

31. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

32. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

33. Щодо припинення практики створення та вимагання документації та звітності від навчальних закладів, не передбаченої законодавством України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 27.05.2014 № 648. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0648729-14#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

34. Про затвердження Положення про ІВС «ОСВІТА» та Порядку замовлення документів про базову та повну загальну середню освіту : Наказ Міністерства освіти і науки України від 10.12.2003 № 811. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0201-04> (дата звернення: 23.03.2025).

35. Про затвердження Порядку обліку та видачі документів про загальну середню освіту для осіб, які здобули освіту у тимчасово окупованих територіях : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.05.2014 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0541-14#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

36. Про затвердження Порядку замовлення, обліку і видачі дублікатів та виправлених документів про загальну середню освіту державного зразка : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2014 № 917. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-14#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

37. Про затвердження Порядку державної атестації дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів : Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.01.2015 № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0173-15#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

38. Про затвердження Порядку державної атестації загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів : Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.07.2001 № 553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0678-01#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

39. Навчальні заклади атестуватимуть по-новому. URL: <https://osvita.ua/school/46146/> (дата звернення: 23.03.2025).

40. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу від 30 січня 2015 р. № 67 : Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.03.2018 № 244. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0403-18#n6> (дата звернення: 23.03.2025).

41. Про затвердження Порядку переведення учнів (вихованців) загальноосвітнього навчального закладу до наступного класу : Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.07.2015 № 762. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-15/ed20150714#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

42. Інструкція про переведення та випуск учнів (вихованців) навчальних закладів системи загальної середньої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.04.2008 № 319. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0383-08> (дата звернення: 23.03.2025).

43. Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 14 липня 2015 року № 762 : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.05.2019 № 621. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0555-19#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

44. Про затвердження Порядку забезпечення підручниками та посібниками здобувачів повної загальної середньої освіти і педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41-2019-%D0%BF#n38> (дата звернення: 23.03.2025).
45. Про затвердження Порядку конкурсного відбору підручників та посібників для здобувачів повної загальної середньої освіти і педагогічних працівників : Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.09.2021 № 1001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1483-21#n7> (дата звернення: 23.03.2025).
46. Про затвердження Порядку здійснення експертизи, надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам : Наказ Міністерства освіти і науки України від 05.06.2023 № 675. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-23#n7> (дата звернення: 23.03.2025).
47. План заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 р. № 213-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/46/f439996n24.doc> (дата звернення: 23.03.2025).
48. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
49. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 23.03.2025).
50. Про затвердження Плану заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 903-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
51. Проект Концепції розвитку освіти до 2025 року. URL: <https://osvita.ua/news/43501/> (дата звернення: 23.03.2025).
52. Савченко О. Я., Бібік Н. М., Мартиненко В. О. та ін. Концепція початкової освіти. *Початкова школа*. 2016. № 6. С. 1–4.
53. Концепція середньої загальноосвітньої школи України. НАПН України. URL: <https://naps.gov.ua/ua/press/announcements/910/> (дата звернення: 23.03.2025).
54. Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 960-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
55. Про затвердження Концептуальних засад реформування профільної середньої освіти (академічні ліцеї) : Наказ Міністерства освіти і науки України від 10 жовтня 2024р. № 1451. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/670/7d8/e85/6707d8e859464499201950.pdf> (дата звернення: 23.03.2025).

REFERENCES

- Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *Law of Ukraine “On Education”* (No. 2145-VIII, September 5, 2017). Kyiv, Ukraine: Verkhovna Rada of Ukraine [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *Law of Ukraine “On Complete General Secondary Education”* (No. 463-IX, January 16, 2020). Kyiv, Ukraine: Verkhovna Rada of Ukraine [in Ukrainian].
- Berezivska, L. D. (2019). *Reformuvannia zahalnoi serednioi osvity v Ukraini u XX stolitti kriz pryzmu dzhereloznavstva [Secondary Education Reform in Ukraine in the 20th Century: Through the prism of source study]*. Scientific auxiliary bibliographic index, Vinnytsia, Ukraine: LLC «TVORY» [in Ukrainian]. <https://lib.iitta.gov.ua/716674/>
- <http://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=20781>
- Berezivska, L. D. (2021). Reforming the Content of General Secondary Education in Independent Ukraine in the Direction of National Self-Identification (1991–2002): Historic and source study aspect. *Innovative Pedagogy*, 33(2), 9–15 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/33-2.1>
- Berezivska, L. D. (1991). Reforming School Education in Ukraine in the Conditions of State Formation (early 90s of the twentieth century). *Youth and Market*, (6), 17–21 [in English].
- Berezivska, L. D. (2020). Periodization of the Reform of General Secondary Education in the Independent Ukraine (1991–2017). In *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VII(92), 15–17 [in English]. <https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-228VIII92-03>
- Berezivska, L. D. (2019). Secondary Education Reform in the Independent Ukraine: Concepts, programs, doctrines and strategies. In *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VII(76), 20–22 [in English]. <https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-187VII76-04>

- Berezivska, L. D. (2020). Secondary Education Reform in the Independent Ukraine: National lawmaking (1991–2017). *Journal of Theories and Research in Education*, 15(1), 53–69 [in English].
<https://doi.org/10.6092/issn.1970-2221/10501>
- Berezivska, L. D., & Zhizhko, E. A. (n.d.). Las concepciones de la reforma de educación media general en Ucrania independiente (1991–2002) [Concepts of the Reform of General Media Education in Independent Ukraine (1991–2002)]. *Revista Praxis Investigativa REDIE*, 21, 88–101 [in Spanish].
[https://lib.iitta.gov.ua/717309/1/praxisinv21%20\(1\)-88-101.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/717309/1/praxisinv21%20(1)-88-101.pdf)
- National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ed.). (2021). *National report on the state and prospects of education development in Ukraine* [384 pages]. Kyiv, Ukraine: CONVI PRINT [in Ukrainian].
<https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1991). *Law of Ukraine "On Education"* (May 23, 1991). Kyiv, Ukraine: Verkhovna Rada of Ukraine [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). *Law of Ukraine "On Education"* (New ed., March 23, 1996). Kyiv, Ukraine: Verkhovna Rada of Ukraine.
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1999). *Law of Ukraine "On General Secondary Education"* (May 13, 1999). Kyiv, Ukraine: Verkhovna Rada of Ukraine [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2000, April 12). *On Approval of the Instruction on Registration of Children and Adolescents of School Age* [Resolution No. 646] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/646-2000-%D0%BF#Text>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017, September 13). *On Approval of the Procedure for Keeping Records of Preschool and School Age Children, Pupils and Students* [Resolution No. 684] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-%D0%BF#Text>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2000, June 14). *On approval of the List of Positions of Pedagogical and Scientific and Pedagogical Workers* [Resolution No. 963] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF#Text>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2003, March 12). *On Approval of the Regulation on the Educational Complex "Preschool Educational Institution — General Educational Institution", "General Educational Institution — Preschool Educational Institution"* [Resolution No. 306] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2003-%D0%BF#Text>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2010, August 27). *On Approval of the Regulation on General Educational Institution* [Resolution No. 778] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-2010-%D0%BF#Text>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021, October 11). *On Approval of the Lyceum Regulations* [Resolution No. 1062] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062-2021-%D0%BF#Text>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2010, August 27). *On Approval of the Regulation on the Educational District* [Resolution No. 777] (repealed June 19, 2019, by Resolution No. 532) [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/777-2010-%D0%BF#Text>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019, June 19). *On approval of the Regulation on the Hub Educational Institution* [Resolution No. 532] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532-2019-%D0%BF#n79>
- Department of Information and Public Relations of the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018, October 28). *All-Ukrainian Congress of Education Workers* [in Ukrainian].
https://web.archive.org/web/20180812213823/http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=244649613&cat_id=248439113
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (1993, November 3). *On the State National Program "Education" ("Ukraine of the XXI century")* [Resolution No. 896] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/go/896-93-%D0%BF>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2000, November 16). *On the Transition of General Educational Institutions to a New Content, Structure and 12-Year Term of Study* [Resolution No. 1717] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1717-2000-%D0%BF>
- National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. (n.d.). *Concept of Secondary General Education School of Ukraine* [Project concept]. [in Ukrainian].
<https://naps.gov.ua/uploads/files/sod/school-concept.docx>
- Ministry of Education of Ukraine. (1996). *The Concept of the State Standard of General Secondary Education of Ukraine: Add. 1 to the Decision of the Board of the Ministry of Education of Ukraine* (No. 8/3-6) [Informational collection, No. 17/18, pp. 7–11] [in Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine; Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. (2001, November 22). *On the Concept of General Secondary Education (12-Year School)* [Resolution No. 12/5-2] [in Ukrainian].
https://zakon.rada.gov.ua/go/v_5-2290-01
- President of Ukraine. (2002, April 17). *On the National Doctrine of Education Development* [Decree No. 347/2002] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/go/347/2002>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2006, July 12). *On Approval of the Concept of the State Program of Education Development for 2006–2010* [Decree No. 396-p] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-2006-%D1%80#Text>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2007, April 13). *On Approval of the Concept of the State Targeted Social Program “School of the Future” for 2007–2010* [Order No. 160-p] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2007-%D1%80#Text>

President of Ukraine. (2013, June 25). *On the National Strategy of Education Development in Ukraine for the Period up to 2021* [Decree No. 344/2013] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2010, November 3). *On Ensuring Public Participation in the Formation and Implementation of State Policy* [Resolution No. 996] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2014, May 27). *On Termination of the Practice of Creating and Demanding Documentation and Reporting from Educational Institutions Not Provided for by the Legislation of Ukraine* [Order No. 648] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0648729-14#Text>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2003, December 10). *On Approval of the Regulations on the UIS “OSVITA” and the Procedure for Ordering Documents on Basic and Complete General Secondary Education* [Order No. 811] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/go/z0201-04>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2014, May 12). *On Approval of the Procedure for Accounting and Issuance of Documents on General Secondary Education for Persons Who Received Education in the Temporarily Occupied Territories* [Order No. 570] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0541-14#Text>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2014, August 8). *On Approval of the Procedure for Ordering, Accounting and Issuance of Duplicates and Corrected Documents on General Secondary Education of the State Standard* [Order No. 917] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-14#Text>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2015, January 30). *On Approval of the Procedure for State Certification of Preschool, General Education and Out-of-School Educational Institutions* [Order No. 67] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0173-15#Text>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2001, July 24). *On Approval of the Procedure for State Certification of General Education, Preschool and Out-of-School Educational Institutions* [Order No. 553] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0678-01#Text>

Educational institutions will be certified in a new way. (n.d.) [in Ukrainian].

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2018, March 15). *On the Invalidation of the Order of January 30, 2015, No. 67* [Order No. 244] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0403-18#n6>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2015, July 14). *On Approval of the Procedure for Transferring Pupils (Students) of a General Education Institution to the Next Grade* [Order No. 762] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-15/ed20150714#Text>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2008, April 14). *Instruction on the Transfer and Graduation of Students (Pupils) of Educational Institutions of the General Secondary Education System* [Order No. 319] [in Ukrainian].

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2019, May 8). *On Amendments to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of July 14, 2015, No. 762* [Order No. 621] [in Ukrainian].

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019, January 23). *On Approval of the Procedure for Providing Textbooks and Manuals to Applicants for Complete General Secondary Education and Pedagogical Workers* [Resolution No. 41] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41-2019-%D0%BF#n38>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2021, September 21). *On Approval of the Procedure for Competitive Selection of Textbooks and Manuals for Applicants for Complete General Secondary Education and Pedagogical Workers* [Order No. 1001] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1483-21#n7>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2023, June 5). *On Approval of the Procedure for Expert Examination, Granting Stamps to Educational Literature and Curricula* [Order No. 675] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-23#n7>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015, March 4). *Action Plan for the Implementation of the Program of Activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Sustainable Development Strategy “Ukraine — 2020”* [Order No. 213-p] [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/46/f439996n24.doc>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016, December 14). *On Approval of the Concept of Implementation of the State Policy in the Field of Reforming General Secondary Education "New Ukrainian School" for the Period up to 2029* [Decree No. 988-p] [in Ukrainian].

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2016). *New Ukrainian School: Conceptual Framework for Reforming Secondary School* [in Ukrainian].

<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017, December 13). *On Approval of the Action Plan for 2017–2029 for the Implementation of the Concept of the State Policy in the Field of General Secondary Education Reform "New Ukrainian School"* [Order No. 903-p] [in Ukrainian].

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-%D1%80#Text>

Draft concept of education development until 2025. (n.d.). [in Ukrainian]. <https://osvita.ua/news/43501/>

Savchenko, O. Y., Bibik, N. M., Martynenko, V. O., et al (2016). Concept of Primary Education. *Primary School*, (6), 1–4 [in Ukrainian].

National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. (n.d.). *Concept of secondary general education school of Ukraine* [in Ukrainian].

<https://naps.gov.ua/ua/press/announcements/910/>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020, August 5). *On Approval of the Concept for the Development of Science and Mathematics Education (STEM Education)* [Order No. 960-p] [in Ukrainian].

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2024, October 10). *On Approval of the Conceptual Framework for Reforming Specialized Secondary Education (Academic Lyceums)* [Order No. 1451] [in Ukrainian].

<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/670/7d8/e85/6707d8e859464499201950.pdf>

Lyudmila KHORUZHKA,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Education
and Psychological and Pedagogical Sciences,
Faculty of Pedagogical Education,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
13-B Levka Lukianenka St,
Kyiv, Ukraine

l.khoruzha@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4405-4847>

Volodymyr BOZHYNISKYI,

Postgraduate student at the Department of Education
and Psychological and Pedagogical Sciences,
Faculty of Pedagogy,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
13-B Levka Lukianenka St,
Kyiv, Ukraine

volodymyr.bozhynskyi@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-0661-5451>

STATE REGULATION OF GENERAL SECONDARY EDUCATION IN UKRAINE: HISTORICAL CONTEXT

Abstract. The article examines the historical context of state regulation of general secondary education in Ukraine on the basis of changes in legal and regulatory framework. State regulation as part of the national policy directly affects the development of the general secondary education system. The permanent reform of this system, which has been carried out since the end of the twentieth century, is primarily due to systematic changes in public policy. The combination of systematic and radical nature of such changes, their focus on building a democratic and pluralistic system is reflected and clearly seen in the transformational processes in the approaches and content of its legal regulation.

The study reveals and correlates the essence of the concepts of "sphere of general secondary education" and "system of general secondary education", "state regulation" and "regulatory and legal regulation", and also considers the research of Ukrainian scholars who have studied the issues of reforming the system of general secondary education in the historical and pedagogical context and the problems of state regulation of this sphere of public life. The periods of regulatory and legal regulation of secondary education development in independent Ukraine (transitional and adaptation) are defined and examples of various documents and concepts of state regulation of this process are given. The tendencies of state regulation of general secondary education are characterized, based on the content of these legislative acts and the approaches used to develop them (evolutionary transition from the Soviet paradigm to the formation of a pluralistic model based on democratic principles; strengthening the place and role of local governments as a result of decentralization processes and the related need for regulation at the level of laws of Ukraine; increase in the number of legislative acts and conceptual documents (concepts), their increasing

instability (variability) depending on political decisions; gradual stabilization of democratic approaches of public authorities to state regulation of general secondary education; increased involvement of civil society representatives in the development of legislative acts and conceptual documents (concepts), as well as the influence of public opinion on the final result of the activities of public authorities).

Keywords: *sphere and system of general secondary education, state and regulatory regulation, trends, historical context, periodization.*

Стаття надійшла до редакції: 18.04.2025.

Прийнято до друку: 19.06.2025.